

2018/2019
tanév

Hon és népismeret



Krepsz-Kapai Bernadett és az 5. osztály
Zalaapáti Gábor Áron Általános Iskola
2018/2019 tanév

Szülőföld.....	2
Rokonok, műrokonok, szomszédok	2
Őseink élete a századfordulón.....	3
A szülőföld	4
Szülőföldünk, Zala megye	5
A paraszti ház, mesterségek, munkák a ház körül és az ünnepkörök.....	7
Hajlékok és házak	7
A konyha	8
A paraszti szoba	9
A férfiak és a nők feladata.....	10
A falusi gyereke élete	11
Karácsonyi ünnepkör	12
Karácsonytól vízkeresztig.....	13
Farsang.....	14
A paraszti munkák éves rendje.....	15
Iparosok és pásztoremberek	16
Hagyományos paraszti ételek, étkezési szokások	17
Hétköznapi és ünnepi viseletek	18
Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások.....	19
Lakodalom, temetés	19
Összefoglalás.....	20
A húsvét, húsvéti ünnepkör.....	21
Földrajzi régiók	22
A Dunántúl nagy tájegységei.....	22
Észak Dunántúl tájegységei.....	22
Dél –Dunántúl nagy tájegységei.....	22
Észak- Magyarország	23
Alföld	23
Háromváros és Kelet- Magyarország.....	24
Határon túl élő magyarok	24
Erdély	24
Magyarországon élő nemzeti kisebbségek	24

Szülőföld

1. óra

Rokonok, műrokonok, szomszédok

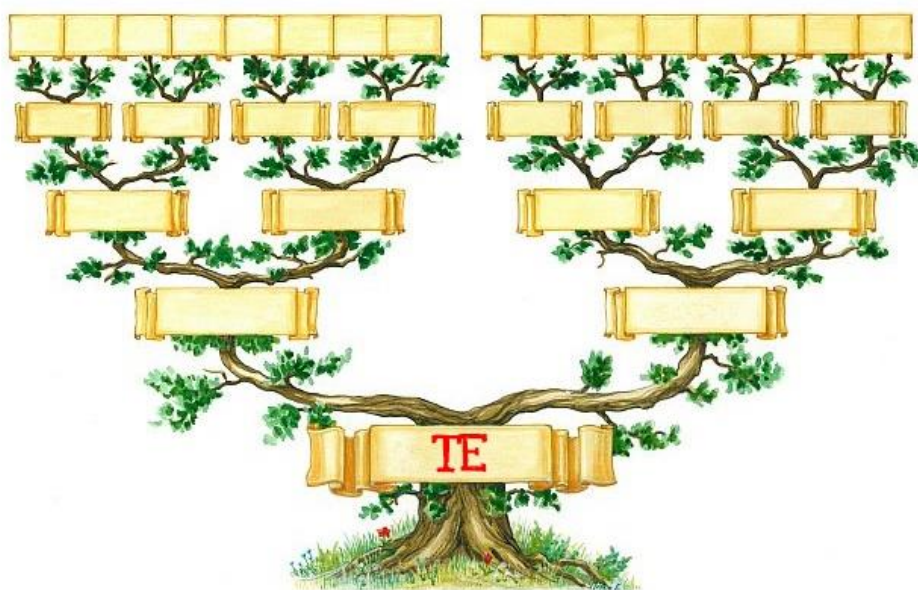
1. Család¹, családfa:

- a. gyerek, szülők, nagyszülők, dédszülők, ükszülők, szépszülők

lemerők - akik tőlem származnak

felmerők- akiktől származunk

- b. egyéb rokonok: nagynéni, nagybácsi, unokatestvér (ők is vérrokonok)



Felnőtt élet - családfa

2. Honfoglalás előtt

nagycsalád → **nemzetség** → **törzs** → **nemzet**
25-30 fő több nagycsalád vérszerződés
Gyerekek, szülők,
nagyszülők.
Élén a legidősebb
férfi.

3. **Műrokonok**: nincs vérségi kapcsolat. Házastárs, após (ipam), anyós (napam), sógor (süv), sógornő (ángy), nász, nászasszony (házastársak szülei), tejtestvérek, örökbefogadott gyermek, komaság (keresztszülők, ha nem vérrokon)

4. Szomszédok

¹ https://magambanatarsam.blog.hu/2018/01/11/felnott_elet_csaladfa

1. óra

Őseink élete a századfordulón (19-20.sz.)

1. Magyar család → 7-8 gyerek

- önellátás: baromfiudvar, kert, gyümölcsös, szántó
- esküvő, lakodalom → új család

2. Települések társadalmi rétegei

- vagyon szerint
- foglalkozás szerint
- iskolai végzettség alapján

Csoportjai: nemzetségek, vallások.

Település kora: előregedő vagy sok e a fiatal család.

3. Településformák

- a. nagyváros: nyüzsgő élet, villamos, vendéglők, iparosműhelyek, üzletek.
- b. kisváros: csendesebb, lovas kocsi, ismerték egymást a lakók.

4. Falvak régen

- szegénység
- sok munka
- becsülték a munkát, az időseket, az ételt.

Összetartó családok:

- nem jellemző a bűnözés
- vallásosság
- családfő akarata szent
- munkamegosztás
 - férfiak: nehéz fizikai munka;
 - nők: főzés, mosás, gyereknevelés;
 - gyerekek: mindenben segítettek.
- magázódás

2. óra

A szülőföld

Szülőföld: az a falu vagy város, ahol születünk, élünk; az a település, terület, ami a szívünkhöz a legközelebb áll, részünké válik.

Szülőföld		
síkság	dombság, hegység	vízpart
Kisalföld	Zalai –dombság	Balaton, Velencei-tó
Alföld	Mecsek, Mátra, Bükk	Tisza, Duna, Körös
<i>Petőfi Sándor: Az Alföld</i>	<i>Keresztury Dezső: Dombok között</i>	<i>Nagy László: Balatonparton</i>

Skanzen:

- szabadtéri néprajzi múzeum
- Göcseji Falumúzeum² (Zalaegerszeg)



Tájház: A faluban egy ház, ahol a település tárgyi emlékeit őrzik.



² <http://gocsejiskanzen.hu/kiallitasok/allando-kiallitasok/gocseji-falumuzeum>

Szülőföldünk, Zala megye

1. Története

- A honfoglaló magyarok 900 körül foglalták el ezt a területet.
- itt ezen a területen **Vérbulcsú** nemzetsége telepedett le.
- központja a 10. század végén **Kolon vára** lett.



Zala megye címere

2. Határai:³

- Vas megye
- Somogy megye
- Veszprém megye
- Szlovénia
- Horvátország



3. Folyói: Zala, Mura, Kerka.

³ <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termesztudomanyok/termeszetismeret/ember-a-termeszetben-5-osztaly/terkeptipusok-magyarorszag-kozigazgatasi-terkepe/magyarorszag-kozigazgatasi-terkepe>

Nevezetességek:

- ☺ Helikon Kastélymúzeum Keszthely
- ☺ Göcseji Falumúzeum Zalaegerszeg
- ☺ Bivalyrezervátum Kápolnapusztá
- ☺ Thury György Múzeum Nagykanizsa
- ☺ Hevesi Sándor Színház Zalaegerszeg
- ☺ Balaton Színház Keszthely
- ☺ Termál és Szent György Energiapark Lenti
- ☺ Szentkirályi Kastély Zalaapáti
- ☺ Kolpinghotel Alsópáhok
- ☺ Szépkilátó Balatongyörök
- ☺ Csillagvár Balatonszentgyörgy

Zala megye tájegységei: Göcsej, Őrség, Hetés.

Híres emberek Zala megyéből:

- **Csány László** (1848-49-es tábornok) Zalacsány
- **Hevesi Sándor** (író, színházigazgató) Nagykanizsa
- **Modrovics Gergely** apát → 1848/49 –es szabadságharc
- **Virág Benedek** író, költő, Dióskál
- **Deák Ferenc** politikus Söjtör
- **Szendrey Júlia** Petőfi felesége Keszthely
- **Festetics György** Georgikon alapítója Keszthely
- **Thury György** várkapitány Nagykanizsa

A paraszti ház, mesterségek, munkák a ház körül és az ünnepkörök

7. óra

Hajlékok és házak

1. **Ház:** épület, amiben lakunk.

- **Haza:** terület, ahol egy embercsoport életlehetőséget talál.

2. **Ház építésénél fontos volt:** éghajlat, építőanyagok, környezet (vízpart, hegyvidék stb.)

3. **Ház története:** barlang → sátor → kunyhó → ház.

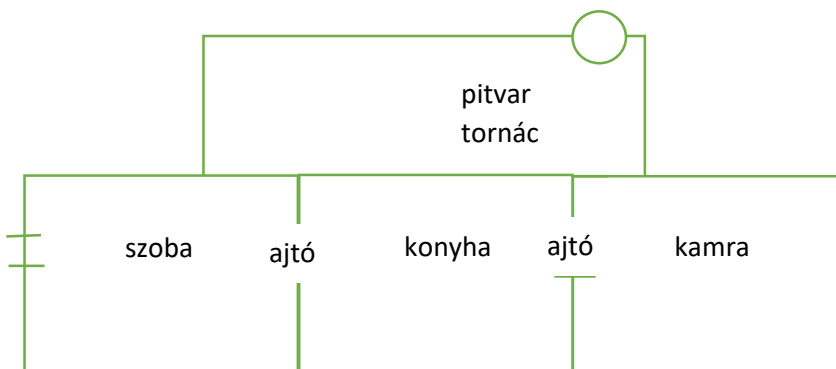
4. **Magyar házépitészet:**

- **jurta:** kupola alakú, farácsos, nemezzel borított.
- **veremház:** földbe ásott
- **boronafalú ház:** gerendákból, rönkökből állították össze

Az első házak egyterűek (egysejtűek voltak)

5. **A magyar parasztház → egyterű**

u
t
c
a



A konyha

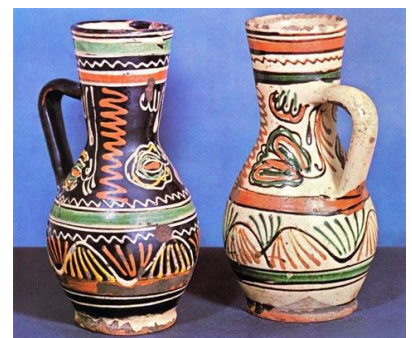
1. A konyha központi szerepe → a tűzhely fontossága (főzés, sütés, mosás, mosakodás, kisebb munkák → morzsolás, evés, beszélgetés, melegedés)

2. Tüzelőberendezések:

- nyílt tűzhely: füstös konyha
- búboskemence
- kürtös kemence
- szenes kályha (cserépkályha)
- sparhelt

3. Konyhai eszközök:

- lóca: vizesedények
- bogrács (láncon)
- tűzikutya: nyárstároló vasból
- szabadkémény: hús füstölése
- vaslábas: 3 lábú
- korsók: víz
- bokály⁴: bor
- buttela⁵: pálinka
- bögre
- szilke: mázas, lekvár
- bödön: zsír
- Miskakancsó: bor
- szilke: kívül és belül mázas cserépedény.



bokály

4. Eszközök tárolása:

- tálal (nyitott, tányérok)
- kredenc (konyhaszekrény) (ebbe tartották a poharakat is)
- sublót, komód: fiókos szekrény
- Sifonér: ruhásszekrény
- téka: falipolc, könyvespolc
- dikó: lécvázis szerkesztésű könnyű ág



butella

5. Fazekasság:

- fazekaskorong
- agyag
- víz

⁴ <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-823.html>

⁵ <https://hu.museum-digital.org/portal/index.php?t=objekt&oges=43769>

A paraszti szoba

1. A tiszta szoba

- ritkán használták (ünnepek)
- legdíszesebb helyiség
- az utca felől
- utalt a vagyoni helyzetre

2. Hátsó szoba

- lakószoba
- egyszerű berendezés
- mindennapi használat

3. Elrendezés

- sarkos berendezés
 - munkasarok (kemence mellett)
 - szentsarok (utalt a család vallására)
- párhuzamos elrendezés

4. Bútorok a szobában

fafaragók vagy ügyes kezű parasztok készítették. Egyszerű vagy díszesebb.

- bútorok:
 1. tárolók:
 - a. ruhatartó rúd
 - b. sublót, komód = fiókos szekrény
 - c. sifonér = ruhásszekrény
 - d. téka = faliszekrény
 - e. tálas = fali polc edények
 2. asztalok
 3. székek
 4. padok
 5. ágy, bölcső
 6. dikó: lécváz, fonott vesszővel készített ágy
 7. nyoszolya: vetett ágy, ritkán fekvőhely, díszes ágyneműk, párnák, a mennyasszony hozománya.

10. óra

A férfiak és a nők feladata

	NŐK	FÉRFIAK
tavas nyár ősz	reggeli készítés, ebéd főzés→mezőre kivinni fejés etetés meszelés, sározás	korai kelés tűzgyújtás, etetés mezei / szántóföldi munka állatok beterelése etetés
tél	sütés, főzés mosás, varrás, szövés, fonás tollfosztás	szerszámok javítása faragás, favágás és aprítás számos jószág ellátása
FONÓ: kötelező volt eljárni, kedvelték is. Barátságok, szerelmek szövődtek.		

A falusi gyereke élete

1. A falusi iskola

- hívő emberré nevelés (vallás)
- olvasás (bibliai történetek, katekizmus)
- írás (palatábla⁶, palavessző)
- számtan
- ének (vallásos dalok, templomi énekek)



2. Gyerekjátékok

- Fontos volt a gyerekek munkára nevelése: libalegeltetés, malacok őrzése.
- fiúk: fafaragás, földművelés alapjai.
- lányok: háztartási, kerti munka tanulása.

Régi gyerekjátékok: csontcsikó, csutkababa, bodzapuska, kukoricahegedű, bűgőcsiga.



csutkababa⁷



kukoricahegedű⁸

Ügyességi játékok:

- ugróiskola,
- ugrókötelezés,
- abroncskerékhajtás,
- bilicke (bige),
- íjazás, nyilazás,
- fűzfasíp.

⁶ https://hvg.hu/tudomany/201007_A_PALATABLA_A_TABLAPC_ELODJE_Ctrl__spongya

⁷ <http://www.dunatiszakozi.hu/csutkababa.kepek.html>

⁸ <https://plus.google.com/108961528306408809383/posts/JJCtKv7wZfa>

Karácsonyi ünnepkör

Advent:

- eljövétel, érkezés, várakozás a jelentése.
- András naphoz (november 30.) a legközelebb eső vasárnaptól → szentestéig (4. hét)
- adventi koszorú⁹ → 4 gyertya (eredetileg 3 lila, 1 rózsaszín)



Miklós napja: december 6.

- Szent Miklós püspök titokban ajándékozta a szegényeket → ajándékozás hagyománya → virgács, krampusz csak később jelent meg.

Luca napja: december 13.

- Luca búza ültetése
- Luca szék készítése: férfiak → különféle faanyagból → szentestére készült el → éjfél misén ráálltak → meglátták a boszorkányokat → utána elégették
- Lucázás: járták a házalkat → jókívánságok, bő termést kívántak.
- asszonyok nem dolgozhattak ezen a napon.



Betlehezés: december 24.

- Jézus születését felelevenítő, megigéző énekes játék. Fő kelléke a jászol.
- Bethlehem: lehetett élő szereplőkkel vagy bábtáncoltató.



Kántálás: karácsonyi énekek, kívánságok a családnak.

Regölés

⁹ <https://napocska.hu/az-adventi-szinek-jelentese/>

Karácsonytól vízkeresztig

Karácsony (szenteste: december 24.- karácsony - december 25., 26.)

- karácsonyfaállítás (19. sz. közepétől = édenkert almafája)
- szalmahintés (család halottjainak vetnek ágyat) → szenteste
- vesszőhordás (pásztorok → sok állat legyen)
- karácsonyi asztal, karácsonyi étkek: dió alma ősidők óta

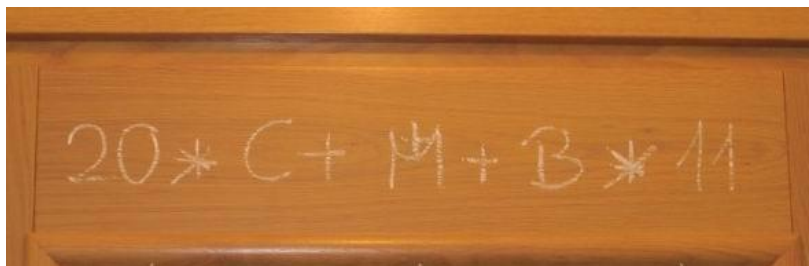
Regölés: december 26. (István napja). Ősi magyar szokás. Regösök járták a házakat (énekmondók, jókívánságok). Kellékei: köcsögduda, láncos bot.

Szilveszter, újév:

- az óév búcsúztatása, a gonosz elűzése (kolomp, csengő, kereplő, harangszó)
- Újévköszöntés: fiúk járták a házakat → bőség, jó egészség
- Gombócfőzés: lányok.

Vízkereszt január 6.

- karácsonyfa lebontása
- A 3 király napja (csillag)
- házszentelés¹⁰



¹⁰ <http://capitulumlaicorum.blogspot.com/2011/01/vizkereszt-hazszenteles-vizkereszt.html>

Farsang

Farsang időszaka: vízkeresztől → hamvazószerdáig (nagybőjt kezdete)

Maszkos alakoskodás:

- állatalakoskodás (kecske, ló, gólya, medve)
- farsang csúcspontja: húshagyó kedd → karneválok (olasz eredetű szó)
- farsangi ételek: fánk, káposztából készült ételek
- farsang vége télűző elemeket is tartalmaz pl.: szalma bábú égetése, tél temetése, rönk húzás
- cibere – konc
bőjt ételek ↔ húsételek küzdelme
- híres karneválok:
 - o mohácsi busójárás
 - o velencei karnevál
 - o riói karnevál



Mohácsi busójárás¹¹

1526 = mohácsi csata, török ↔ magyar, 6 napig tart.



Farsangi rabvágás farsangi alakoskodó.

¹¹ <https://nemzeti.net/megkezdodott-a-hat-napon-at-tarto-mohacsi-busojaras-11361688.html>

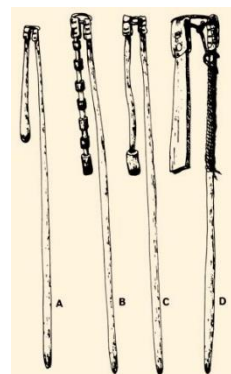
A paraszti munkák éves rendje

Tavaszi:

- szántás (ásóbot, ásó faeke, vaseke, traktor)
- boronálás (elegyengetése a földnek)
- vetés
- takarás (a magok befedése földdel → borona)

Nyár

- **aratás:** Péter, Pál napján jún.29-én kezdődött (sarlós aratás, kaszás aratás)
marokszedés: kéve, kévekötés, kévek összehordása
gereblyezés: tarlógereblye
böngészés → behordás
- **cséplés:** cséphadaró¹²
- **nyomtatás** (lovakkal megtapostatták) → alom
- **szelelés** (szennyeződés eltávolítása)
- **aratóünnepség**



cséphadaró

Munkák a szőlőben: ültetés, metszés, permetezés, kapálás, oltás, kötözés, szüret.

kaláka = egymást segítő közös munka.

Állattartás

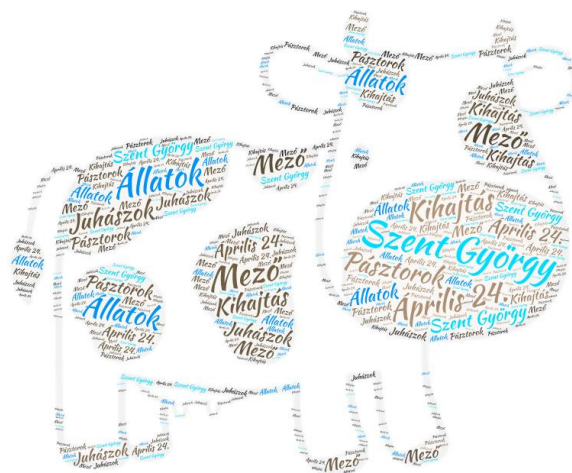
- **ménes** → lovak → csikós
- **gulya** → szürkemarkarha → gulyás
- **csorda** → szarvasmarha → csordás
- **nyáj** → juh, birka → juhász
- **konda** → disznó → kondás, kanász

¹² <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1265.html>

Iparos mesterségek:

-
- A close-up photograph of various shoemaking tools and materials. In the foreground, a wooden shoe last is prominently displayed. Behind it, a wooden box holds several spools of thread, a brush, and a pair of pliers. To the right, a roll of orange leather is visible. The tools are arranged on a wooden surface, suggesting a workshop or a display of traditional craftsmanship.

- **április 24: Szent György napja** → állatok kihajtása a mezőre
- **szeptember 29: Szent Mihály napja** → állatok behajtása, számadás
- **október 20: Szent Vendel napja** → pásztorfogadás
- **október 26: Dömötör napja** → bálók, multság
 - „dömötörözés” → juhászok elszámolása
 - multság



16

Hagyományos paraszti ételek, étkezési szokások

A magyar étrend

leves → **húsleves** → **csigatészta** halászeves, bableves, gulyásleves
→ **savanyú leves**: cibere

Növényi táplálékok: k-s növények

- köles – kukorica – tönköly
- erdélyi puliszka

Falusi, városi körben: rántott hús, töltött káposzta, többféle pörkölt, paprikás csirke.

Magyar étkezés rendje

korábban:

- reggel 9-10 óra, délután 3-4 óra (szegénység, paraszti munkabeosztás)
- reggeli, ebéd, vacsora → nyáron

Ebéd: főétkezés, 3 fogásos

1. **fogás**: leves, vmilyen húsetel
2. **fogás**: hajdina, köles, rizs, tönkölybúza vagy főzelék
3. **fogás**: gyümölcs, sütemény (20. század)

Legjellegzetesebb magyar ételek: töltött káposzta, gulyás leves, csirkepörkölt, paprikás csirke, húsleves, bableves, palacsinta.

Utóbbi években: reformétkezés.

A kenyérsütés¹⁴

- főleg az asszonyok feladata volt.
- búzából, rozsából, árpából, kukoricából készültek.

Kenérsütés lépései:

1. liszt átszitálása (előző nap)
2. teknőbe öntés, kovászolás
3. gyúrás, dagasztás
4. szakítás
5. szakajtóba helyezés
6. sütés.



¹⁴ <https://eletvaltok.com/eletvalo-receptek/receptek/hazi-kenyer-lakoautoban/>

Hétköznapi és ünnepi viseletek

A magyar parasztok, pásztorok ruháikat maguk készítették.

Anyagok: kender, lenvászon, gyolcs, bőr, szőrme, gyapjú.

Férfiak viselték:

- ing, gatyá (alsó ruházat)
- mellény, ujjas szűr, zeke¹⁵, suba, guba, lajbit, nadrág, harisnya (felső ruházat)



zeke

Nők viselték:

- nők alsóruhája: ing, pendely
- felső ruha: szoknya, kötény, pruszlik(mellény), váll-és fejkendő, ködmön.



Lábbelik: kapca (harisnya helyett), bocskor¹⁶, bakancs, csizma, papucs.

Híres magyar népviseletek: kalocsai¹⁷, matyói¹⁸, kalotaszegi, sárközi



¹⁵ <http://korondkincse.hu/Zeke>

¹⁶ <http://pasztormuves.hu/hu/category/termekeim/bortermek/bocskor>

¹⁷ <https://www.forrasgallery.hu/Kalocsai-noi-nepviselet-M>

¹⁸ <http://users.atw.hu/zsikazu/emo/matyo.htm>

21. óra

Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások

1. Születés, keresztelő:

- bábaasszony: szülésnél segítkező nő.
- egy héten belül megkeresztelték az újszülöttet

„Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk” – utána ünnepi ebéd.

2. A falusi ember életének 3 fontos eseménye volt: születés, lakodalom, halál.

3. Házasságkötés: udvarlás, háztűz néző (a fiú szülei mentek a lányos házhoz), leánykérés, kézfogó, jegyváltás, házasságkötés, lakodalom.

22. óra

Lakodalom, temetés

Összefoglalás

I. Hajlékok és házak

- házépítés tényezői
- háztípusok
- háromosztatú parasztház
- tüzelőberendezések
- konyha- berendezési tárgyak
- bútorok
- tisztaszoba, hátsó szoba
- sarkos elrendezés

II. Munkák, élet

- női és férfimunkák
- régi gyerekjátékok
csontcsikó, bűgócsiga, kukoricahegedű, csutkababa
- paraszti munka éves rendje
- földmunkák
- szőlőmunkák
- iparosok
- pásztoemberek, ünnepeik
- parasztételek
- népviseletek, viseletek
- emberi élet fordulói
- udvarlástól → a házasságig

III. Ünnepekörök

- karácsonyi ünnepekör
- farsangi ünnepekör

A húsvét, húsvéti ünnepekör

Húsvét = a húst magunkhoz vesszük.

- A kereszténység legnagyobb ünnepe (Jézus szenvedései, halála, feltámadása)
- mozgó ünnep
- 40 napos böjt: hamvazó szerdától virágvasárnapig tartott. **Tilos volt pl.: húst enni, mulatozni.**
- Zsír helyett olajjal főztek. Cibere levest ettek.
- Virágvasárnap: → barkaszentelés (Jézus bevonult Jeruzsálembe, pálmalevél)

Nagyhét (húsvétot megelőző hét)

- nagycsütörtök = zöldcsütörtök
 - harangok Rómába mennek (nincs harangozás, helyette kereplés)
 - zöld színű ételek (sóska, spenót)
- nagypéntek: Jézus kereszthalála → körmenetek
- nagyszombat: böjt vége → feltámadási körmenetek, tűzszenelés, vízszenelés
 - tojásfestés, sonka főzése
- vasárnap: húsvét első napja, ételszenelés a templomban
- hétfő → húsvét 2. napja → locsolkodás, víz



Jelképek:

- **víz** = szerencse, élet forrása
- **bárány** = tisztaság, ártatlanság
- **tojás, nyúl** = termékenység



Földrajzi régiók

A Dunántúl nagy tájegységei

Régió: összefüggő földrajzi egységet értünk rajta. Területegység, több tájegységet, megyéket ill. falvakat, városokat fűz egybe.

Magyarország régiói (7):

1. NY- Dunántúl
2. Közép – Dunántúl
3. Dél – Dunántúl
4. Közép – Magyarország
5. Észak – Magyarország
6. Dél – Alföld
7. É – Alföld

Van néprajzi régió is: egy-egy viselethez, népcsoporthoz tartozik.

Tájegység: lehet nyelvjárási, földrajzi, néprajzialapon meghatározni.

Észak Dunántúl tájegységei

- Balaton
- Balaton- felvidék
- Bakony
- Káli-medence (kőtenger)
- Kemenesalja
- Velencei-tó
- Vértesalja

Kisalföld (Duna, Rába, Rábca)

- Csallóköz (Aranykert)
 - Rábaköz
-

Dél –Dunántúl nagy tájegységei

- Sárköz
- Zselicség
- Ormánság
- Külső - / Belső Somogy
- Völgyiség
- Őrség
- Göcsej
- Hetés

28. óra

Észak- Magyarország

A mai Szlovákia és Észak – Magyarország területe a **Felvidék**.

Az Alföldtől É-ra elterülő **Felföld** a Felvidék néprajzi elnevezése.

A Felföldnek gazdag a néprajza, közülük kiemelkedik a **palóc és a matyó vidék**.

Palócok: kun eredetűek, a Felföld legnagyobb lélekszámú etnikai csoportja (Nógrád megye)

Matyók: (pl.: Mezőkövesd és környéke: az itt élők az Alföldre szegődtek summásnak = idénymunkásnak.) Gazdag, drága népviselet.

29. óra

Alföld

Hortobágy: világörökség része, Európa legnagyobb füves pusztája, „magyar pusztá”.

Hajdúság: központja Debrecen, cívisváros, a 17. században Bocskai István hajdúi kapták meg ezt a területet. Hajdú = marhahajcsárok.

Nagykunság: kunok telepedtek le. 6 mezőváros + tanyák.

Kiskunság: kunok, 8 mezőváros + tanyavilág. Bugacpuszta.

Jászság: 13. század, jászok telepedtek le. Nomád életmód. Központjai: Jászapáti és Jászberény. Állattartás + földművelés.

30. óra

Háromváros és Kelet- Magyarország

31. óra

Határon túl élő magyarok

32. óra

Erdély

33. óra

Magyarországon élő nemzeti kisebbségek